

Бисера Дакова

Иван Радославов: декаданси и символизъм в българската литература

Навярно най-озадачаващото в мисленето на литературния критик и историк Иван Радославов е визията на българския символизъм, която той изгражда и отстоява в продължение на десетилетия. Символизмът в това писане неизменно е виждан като ярък, мощен, възхождащ, изпълнен със светлина, озарен, пълнокръвен, завършен и окръглен във времето, оригинално неподражаем. Всъщност, тук не би трябвало да съзираме нищо дотам озадачаващо: текстовете на Ив. Радославов – от манифестните, публикувани през 1912 г. до непосредствено предшестващите ❖Българска литература. 1880–1930❖, както и самата негова история от 1936 година, написана от позициите на доминиращия широкообхватен, победен, триумфален модернизъм, – са породени от и вписани във захвата на идеолога. Защо идеолог? Самият Радославов не само често употребява този термин и остойностява това понятие, но и непрестанно демонстрира съзнание за собствените си функции на идеолог, както и съответно – за недостатъчната идеологичност/идеология на своите опоненти в българската литература. В литературната му история взаимозависимостта между идеология и символизъм добива едва ли не концептуално-есенциалистка яснота.¹ В този смисъл визията за неотменния и възхождащ символизъм в българската литература е може би по-скоро тривиална, отколкото необичайна и иновативна. И все пак кое озадачава при детайлното вглеждане в нея?

1 ❖[...] потребен е център, около който да се фокусират усилията и да се създаде идеология, която да се противопостави на възгледите на предходниците❖ [❖] Тази празнота запълни критиката на Димо Кьорчев❖❖; ❖Символизмът им❖ и своя идеология.❖ Вж. Ив. Радославов. Българска литература. УИ ❖Св. Климент Охридски❖. С., 1992, с. 103; 104. Това неснемаемо усещане за собствената пълноценна идеологичност прави понятна оценката му за П. П. Славеиков именно като *идеолог*, както и обрисуването му като заслепен фанатик – образ, който Ив. Радославов изписва в историята си, сякаш характеризирайки сам себе си: ❖Непримирим и увличащ се, той отрича дори и това, което, чувства се, неговият усет му подсказва, че е ценно.❖ Вж. Ив. Радославов. Цит. съч., с. 82.

Лично за мен бе находка употребяваният белег *пълнокръвен*², приписван последователно на българския символизъм, както и посочването на Т.–Траяновата книга *Български балади* (1921) като еманация, връх, класика на българския символизъм.³ (Наистина, в сказката си *Хиперион и българската литература* от 1931 година Ив. Радославов ще отбележи прехождането и на Т. Траянов към актуалните светонагласи и друг тип писане, определено несимволистично, провокативно включвайки в този диапазон, освен *Български балади*, също така етапните за развитието на поета книги *Песен на песните* (1923), *Романтични песни* (1926), *Пантеон* (1934). Подобно признание – едно спорадично приближаване до неедностранчивия и сложен литературен процес – е може би единственото по рода си (не само у Ив. Радославов), що се отнася до невидимия развой на Т.–Траяновата поетика⁴.)

Впоследствие осъзнах, че усещането за странност, непривичност, неординерност, неправилност в определението *пълнокръвен*, отнесено към българския символизъм, както и дефинирането на *Български балади* (1921) като апогей на символистичната поетика, е последица от собственото (ни) аксиоматично мислене на символизма като избледнял, епигонстващ, малокръвен, безидеен, десемантизиран, *лилиевски* (точно в този смисъл

2 След манифестното отхвърляне на примитивизма на селското момиче с червени и груби бузи и грамадни ходила в *Бодлер или Тургенев* (1912), изглежда невероятно реабилитирането на признака *пълнокръвие* в по-късните текстове на Ив. Радославов, които изграждат образа на българския символизъм. И все пак, авторът на *Българска литература. 1880–1930* неизменно определя времето преди и след символизма като *малокръвно* или като период на *духовна анемия*: *Осемдесетте години на миналия век са едни от най-малокръвните в духовния живот на европейското развитие*; *Закърмено с тази духовна анемия, делото на д-р Кръстев не можеше да пулсира с оная кръв, която твори вечни дела*. Отъждествявайки *малокръвието* с догматизъм и рационализъм, с епохата на позитивизма в европейската мисъл и философия изобщо, Ив. Радославов може би съвсем правомерно ще достигне в литературноисторическия си опус до провокативното (за нас) определяне на Трифон Кунев като *тъй пълнокръвен символист* в противовес на Н.–Лилиевата поезия, негативно определена като *анемична, безплодна и прокълната земя*, тъкмо поради привидяната ѝ лишеност от идеи/съдържание. Вж. Ив. Радославов. Цит. съч., с. 93; 94; 122;

3 Вж. Ив. Радославов. *Български символизъм. Основи – същност – изгледи* (*Хиперион*, IV, 1925, кн. 1 – 2), тук цитирано по: Ив. Радославов. *Портрети*. Изд. *Веспа*. Велико Търново. 2009, 59.

4 Вж. Ив. Радославов. *Хиперион* и българската литература. – В: Ив. Радославов. *Портрети*. Изд. *Веспа*. Велико Търново, 2009, с. 83–96. Що се отнася до неотбелязаните конкретно новости в писането на Т. Траянов, останали завинаги засенени от идеята за *равната* (С. Хаджикосев) поетика, до непрозрачностите на това поетическо развитие, тук само ще отбележим двете цитирани късни стихотворения в бележките към изданието на Т.–Траяновите *Избрани стихотворения* (Съст. Иван Сестримски. С., 1966, с. 383–384) от 1936 г., публикувани в сп. *Завети* – *Смъртта на славея* и *Есенен скитник*, – явно ползващи се от *лилиевската* интонационна лекота, както и от един наивитет в световъзприятието, напояващ в еднакво силна степен за Вазов или за Ат. Далчев.. Несъмнено, този невидим развой на поета Т. Траянов е бил познат на Ив. Радославов, но е било естествено да се игнорира – по обясними причини – в неговата *Българска литература. 1880–1930* (1936).

◆Български балади◆ – в зададената от Ив. Радославов логика – се явява пробив на конкретното, на потресното и катастрофичното, на *пълнокръвното* в поезии, които сме склонни да мислим за безжизнени, абстрактни, анемични). Разбира се, подобна ◆правилна◆ опозитивност – между анемията на символизма и пълнокръвието на следхождащите го поетики – е заявена (или по-скоро пожелана, пророкувана, възвестена) още през 20-те години на XX век от Г. Цанев, Ат. Далчев и Гео Милев⁵ и се углъбява, утвърждава, стабилизира по-сетне в ригидна литературноисторическа постановка, в непоколебима развойна линия, в неотменност на виждането за изчерпване/приключване на българския символизъм. С това не искам да кажа, че символизмът е непреходен и неокончаващ в българския литературен развой, а просто обръщам внимание на факта, че предубежденията, непримиримостите, агresiите на неговите противници от 20-те години на миналия век се налагат като обективно-меродавни и представите за този литературноисторически период биват задействани безотказно по орбитата на една непроблематична утвърденост.

Ив. Радославов, обратно, е застъпник, ◆войнстващ◆ идеолог на *другото*, на ◆възхождащия◆, неотменен, непреходен (или по-точно на прехождащия в нови ◆изми◆) символизъм. Идеолог със съзнание за настъпателната, ограничаваща, тесногръда дори идеологичност на своите собствени писания, нерядко раздвоен между постулат и наблюдение, между уж категоричната си, неотстъпна заслепеност и непосредното, затрогващо признание пред големия талант (най-силно е проявена тази му двойственост, когато позиционира П. К. Яворов в българската литература)⁶. В случая не ни интересува Ив.–Радославовият литературноисторически конструкт, последователно съграждан в периода от 1912 г. до края на 20-те години на миналия век, който се оказва ◆пораженски◆, неактуален, невъзприет, анахроничен, допълнително вмъртвяван през соц-десетилетията (да си спомним само дефиницията-фразеологизъм ◆погребално ложе на българския символизъм◆, употребена от Стоян Илиев за сп. ◆Хиперион◆, която

⁵Точно тези идеологически противници на символизма, които яростно го отхвърлят от съвсем различни, несъвпадащи естетически позиции, в парадоксално единодушие го обявяват за ◆формална◆ и ◆мъртва◆ поезия, пледирайки за *оварваряване/вливане на кръв* в българската литература. Тук припомням следните емблематични текстове: Г. Цанев (Б. Боринов). ◆Мъртва поезия◆ (*Нов път*, I, 1923, кн. 1); Гео Милев. ◆Поезията на младите◆ (*Пламък*, г. I, 1924, кн. 2), Ат. Далчев/Д. Пантелеев. ◆Мъртва поезия◆ (*Развигор*, г. IV, бр. 188, 13 юни 1925), Ат. Далчев. ◆Поезия и действителност◆ (*Изток*, бр. 55, 5 февр. 1927). С право текстът на Г. Цанев, който, въпреки манифестната си стойност, днес не е припознаван като манифест, е наречен от изследователката Е. Димитрова ◆текст-предвестник◆, задал формулата *мъртва поезия*, превърната по-сетне в ◆етикет – с всички негативи, които етикетите могат да внесат в един без друго лабилен, незакрепен напълно в никакви свои устои, културен живот◆. Вж. Е. Димитрова. Изгубената история. ИЦ ◆Боян Пенев◆. С., 2001, с. 265; 269.

⁶ По-подробно съм се занимавала с нееднозначното отношение на литературния историк Ив. Радославов към фигурата на големия поет Яворов в: Б. Дакова. Извън-редният Яворов: между ◆Мисъл◆ и ◆Хиперион◆. – В: Българско и модерно. Към изучаването на новата българска литература. Съст. Е. Димитрова. ИЦ ◆Боян Пенев◆. С., 1914, с. 115–128.

отгласява и довършва изреченото от Георги Цанев за сп. *Мисъл* като *родилен дом на символизма*⁷. Далеч по-интересно е да се установи, кои са основните визии, конструкти, прийоми, хватки на Ив.–Радославовата *войнстваща* идеология. Нека припомним, че едно от честите определения на символизма у Ив. Радославов е тъкмо *войнстващ* – определение, базирано преди всичко върху наблюденията му над поетичните книги *Български балади* (1921) на Т. Траянов и *Меч и слово* (1917) на Л. Стоянов. Както вече отбелязахме, у Ив. Радославов символизмът бива заснет, фиксиран, постановен в своята бушуваща, озарена екстатичност, яркост, могъщество и пълнокръвие. За да се изгради и утвърди подобна представа, която все по-властно се оформя в текстовете му от 1914 година насетне⁸, не е достатъчно само заклинателното фаворизиране на Т.–Траяновата поетическа фигура. Както е присъщо на идеологическото познание, филтрите, през които се пропуска познаваемото, биват умишлено стеснявани, обектът на познание е разграден до определени аспекти (някои от тях изцяло игнорирани и заличени), и подменян целенасочено. (Тук ще се огранича с един привидно конкретен, макар и свръхзначещ за българската литературна история пример, който се отнася най-вече до боравенето-подмяна на Т.–Траяновата поезия в писането на Ив. Радославов. Една подмяна, превърнала се в непреодолима рутина, когато по-късно се пристъпва към полагане началата на българския символизъм изобщо. Обявявайки стихотворението *Нов ден* за манифест на българския символизъм⁹, Ив. Радославов, макар да настоява тъкмо върху публикуването му през 1905 година, цитира окончателната версия на тази творба от началото на 20-те години; същата подменяща процедура е извършена от него и със стих. *Към любовта*, чиято последна версия – маршово-повелителна – ще измести безвъзвратно от цитирането на тази творба нейния първи, елегично-резигнативен вариант, изтъкан от безсилни и безответни питання към любовта¹⁰. Призивно-заклинателната версия на този текст ще застине много по-късно, през 80-те години на XX век, в пример-постулат в изследванията на Розалия Ликова за символизма в българската литература.

7 Вж. Ст. Илиев. *Пътищата на българските символисти*. С., 1981, с. 292; Г. Цанев. *Литературни направления и борби на прелома между две столетия*. – В: Г. Цанев. *На прелома между две столетия*. С., 1971, с. 136.

8 1914 е и годината, в която Ив. Радославов решително започва да настоява в текстовете си за съществуването на *‘български символизъм’*. Вж. Ив. Радославов. *Литературната 1914 година*. – В: Ив. Радославов. *Идеи и критика*. С., 1921, с. 54.

9 Самото полагане на началото на българския символизъм също се извършва ретроспективно, едва през 1925 година (поне аз не успях да открия по-ранно посочване на *Нов ден* за манифест). Траяновото стихотворение е обявено за *‘пророческа символизация’*, за *‘едно от най-чистите, написано в духа на символизма’*. Вж. Ив. Радославов. *Българският символизъм. Основи – същност – изгледи*. – *Хиперион*, 1925, кн. 1–2. – В: Ив. Радославов. *Портрети*. Изд. *Веспа*. Велико Търново. 2009, с. 49.

10 В *Българска литература. 1880–1930* Ив. Радославов затвърждава манифестната стойност на *Нов ден*, както и се позовава на ведро-призивната версия на *Лети, не спирай, вихрена любов...*, именно за да закръгли впечатлението за *‘вихрените надежди на екстаза’* в книгата *Химни и балади* (1912). Вж. Ив. Радославов. *Българска литература*. УИ *Св. Климент Охридски*. С., 1992, с. 111.

◆Към любовта◆ се превръща по този начин в една от представителните творби, която ще оразличава мажорно-изстъпления Траянов от останалата символистична поезия на ◆поломени криле◆ и, наред с други приповдигнати текстове на поета, ще онагледява т. нар. ◆заземяване◆ на българския символизъм¹¹. Именно поради това неприпомнянето-забравата на огромния масив декадентско-резигнативни поетически цикли и поеми на ранния Траянов от алманаха ◆Южни цветове◆ (1907) е сякаш повече от резонно в писането на Ив. Радославов, както и в монографиите за българския символизъм, излизали до началото на 80-те години на XX век.)¹²

Изписвайки ницшеански бравурния образ на българския символизъм и неведнъж употребявайки фигурата на Траянов като поанта в текстовете си, поанта, която възвестява новото и възхода, Ив. Радославов очертава, описва, дефинира и онова, на което символизмът действа като ◆оздравителна реакция◆, на което противостои, от което се оттласква, спрямо което радикално се оразличава. В Ив.–Радославовия образ-концепт на българския символизъм има премного доктринерство/идейност, т.е. съдържа се онова, което социалистическата символика през 70-те и 80-те години на XX век усърдно ще отрича – т. нар. ◆философска платформа◆¹³. Именно тази характерна за литературния историк/идеолог настъпателност ще зададе свойствените на неговото писане монументални визии: символизмът (респ. модернизмът) в неговите текстове недвусмислено е обявяван за ◆епоха◆¹⁴, откъдето извира и склонността, представителите

11 Розалия Ликова. Портрети на български символисти. С., 1987, с. 43–44; 47.

12 Разбира се, имам предвид приносните в други посоки за десетилетието на 70-те години монографии на С. Хаджикосев (◆Български символизъм и европейски модернизъм◆, 1974 и ◆Българският символизъм◆, 1979), на които ще се позовавам и по-нататък в този текст. При все че става дума за изследовател-ерудит, който – явно или скрито – ползва тези на Ив. Радославов, целта и на двата негови труда е не същинската реабилитация на символизма в литературната ни история, а неговата идеологическа легитимация и неговото вписване/нанасяне в идеологизираната версия на новата българска литература. През 1981 година Ст. Илиев ще внесе забележим обрат в този тип мислене, в това статукво, отбелязвайки алманаха ◆Южни цветове◆ като същностен етап в българския модернизъм (самото му споменаване от изследователя е значещо!) и полагайки неволно акцент върху ирационалното, интуитивното, блуждаещото с положителен знак. Вж. Ст. Илиев. Пътищата на българските символисти. С., 1981, с. 130.

13 Философско-теоретичният аспект на българския символизъм е отричан от С. Хаджикосев първоначално изцяло (С. Хаджикосев. Българският символизъм и европейският модернизъм. С., 1974, с. 104) и в края на 70-те години бива частично припознат, полусъзрян в монографията ◆Български символизъм◆ (С., 1979, с. 70) чрез споменаване на емблематични манифестни текстове. У Р. Ликова (◆Портрети на български символисти◆. С., 1987, с. 149) българският символизъм е последователно виждан, по-скоро уклончиво уговарян, все в своята антифилософска, антиспекулативна самобитност: ◆своеобразието на българския символизъм, чиито корени са не толкова във философските източници на европейската символистична поезия, колкото в черноземята на нашата родна природа, на нашата земя и действителност.◆

14 Вж. Ив. Радославов. Българската поезия през последните години. – В: Ив. Радославов. Идеи и критика. С., 1921, с. 135: ◆характерното за нашата епоха направление [◆] известна като епоха на нашия модернизъм и

му да бъдат титанизирани, т.е. да добият откроеност, изрязаност, завършеност спрямо безличния литературен фон. Ведно с епохалното/титаничното/войнстващо-героичното у тези фигури (неслучайно по-сетнешното подвеждане на поети като Трифон Кунев и безспорния символист Николай Лилив под знака на триумфално-войнстващия, героически изстъплен символизъм става за този мислител все по-проблематично и той го извършва чрез ред спекулативни уговорки¹⁵; в тази перспектива на гледане попада и филигранният Ем. Попдимитров, чието мистично творчество Ив. Радославов особено цени, но в модуса на победно възшестващия символизъм в него ще бъдат изтъкнати гранитните основи на познанието чрез интуиция¹⁶ – твърде парадоксална формулировка, чиято цел е да извае един надвременен монумент; при този захват на символизма върху българската литература няма как да не бъде забелязан и пропуснат и истинно талантливият Смирненски¹⁷, естествено, като принадлежащ на символизма).

В текстовете на Ив. Радославов от Идеи и критика (1921), от сп. Хиперион и най-вече в Българска литература. 1880–1930 неизменно изниква безвластното, преходното, залязващото, избледнялото време (всъщност, много често Т. Траянов се явява, или е призоваван в тези текстове, именно като фигура, която оцветява, интензивно насища с багри безцветната литературна картина, т.е. бива въздигнат едва ли не в лакмус-проявител). Чрез подчертано negliжиране на художествените постижения на неговите предходници са зацриховани плодовете на безвремието, на безизходността и кръстопътието, на *блуждението*. Или на онова, което критикът/идеологът Ив. Радославов многократно ще определя като *декаданс*, нахвърляйки го като представа още в своя манифест Градът (1912): една литература почти случайна в своето качество и количество, лишена от традиции на духовен живот, но която все пак като такава ни даде в миналото си няколко хубави дела, изживява своя д е к а д а н с. Тя е на кръстопът. [] Изхранени в едно безвремие, поетите в тия последни десет години само несръчно и лошо вървят по стъпките и следите на Кирил Христов и Пенчо Славейков¹⁸.

В по-сетнешните си текстове Ив. Радославов ще затвърждава и мултиплицира така важния му идеен образ в лични декаданси (на К. Христов, на П. П. Славейков, на П. К.

символизъм.

15 Неособено ласкави, направо отрицателни са квалификацията му на Н.–Лилиевата поезия: духовната ѝ подплата е твърде анемична и твърде плитка. Вж. Иван Радославов. Портрети. Изд. Веспа. Велико Търново. 2009, с. 39.

16 В писания преди 1920 година текст Песни-те на Емануил Попдимитров, поместен в книгата Идеи и критика. С., 1921, с. 79.

17 Вж. Ив. Радославов. Българският символизъм. Основи – същност – изгледи (1925). – В: Ив. Радославов. Портрети. Изд. Веспа. Велико Търново. 2009, с. 73.

18 Вж. Ив. Радославов. Градът. – В: Ив. Радославов. Книга от мои страници. С., 1968, с. 258.

Яворов)¹⁹, обособявайки периоди на декаданс или т. нар. от него ♦мъртви пояси♦ в българската литература, с които се маркират твърде разноредови в естетическо отношение десетилетия: 80-те години на XIX век, 90-те години на същото столетие²⁰ и най-после постсимволистичното безвремие на ♦новите насоки♦ от 20-те години на XX век²¹. Забележителното в ♦Българска литература♦ (1936), където биват стабилизирани идеи на автора от 1914–1915 година (♦За декаденса♦, ♦Социализмът и войната♦, ♦Българската поезия през последните години♦²²), е, че този негативизиран период на упадък, описван именно като време на анемия (у мислителя Ив. Радославов подобна квалификация означава не книжност и литературност, а тъкмо обратното на онова, с което асоциираме метафоричната употреба на термина *анемия* – неоплоденост от мощни културни влияния, дошли отвън)²³, на ♦психическа умора♦ и безволие, време на обезцветеност, безидейно и откровено подражателно и т.н., не е исторически необратим и винаги отминал период, а винаги би могъл да изникне, да бъде повторен, да се задейства отново. Тези неотмиращи български декаданси нямат нищо общо с европейското декадентство, което Ив. Радославов неизменно постулира като (почти) тъждествено със символизма²⁴ – една понятийна диференциация, която непременно трябва да се изтъкне и сякаш всичките му по-нататъшни културостроителни усилия са съсредоточени в проявяването на двусмислието *декаданс/декадентство*. Критикът/идеологът прибегва до термина *декаданс* не един път, но не за да обозначи една историческа необратимост и духовна уникалност, а за да привиди моралния и духовен упадък в различни времеви посоки, *преди* и *след* символизма в българската литература. По сходен, осъзнато спекулативен начин той прилага и термина-концепт *новоромантизъм*, всъщност една от

19 Вж. Ив. Радославов. ♦Русская Мысль♦ за съвременната българска поезия. – Ив. Радославов. Идеи и критика. С., 1921, с. 70.

20 В прототипния за литературната му история текст ♦Литературно-историческа схема♦. – Вж: Ив. Радославов. Идеи и критика. С., 1921, с. 105; 106.

21 В отличие от символизма, ♦новите насоки♦ са отречени тъкмо като ♦малокръвни, повърхни и кратковременни♦. Вж. Ив. Радославов. Българска литература. 1880–1930. УИ ♦Св. Климент Охридски♦. С., 1992, с. 148.

22 Вж. Ив. Радославов. Идеи и критика. С., 1921, с. 81–84; 40–43; 133–137.

23 Вж. Ив. Радославов. Книжност и творчество. – В: Ив. Радославов. Идеи и критика. С., 1921, с. 108.

24 Например още в ранния текст ♦Антон Страшимиров и модернизма♦ (1913). – В: Ив. Радославов. Идеи и критика. С., 1921, с. 128–131. Или още по-фините разграничения на критика Ив. Радославов между ♦действителния декаданс♦, върху чиято почва израства Реми дьо Гурмон, и декадансът-подражание, формулиран именно от този забележителен законодател на модернизма. Вж. Ив. Радославов. Реми дьо Гурмон. – В: Ив. Радославов. Цит. съч., с. 30; 32. През 1925 г. в ♦Българският символизъм. Основи – същност – изгледи♦ отново е подчертана органичната връзка на символизма с декадентството, което е персонифицирано във фигурата на поета Артюр Рембо. Вж. Ив. Радославов. Портрети. Изд. ♦Веспа♦. Велико Търново. 2009, с. 63.

най-уязвимите терминологични употреби в неговата литературна история: пренася и внедрява това понятие в развоя на българската литература, за да го отграничи и разотъждестви от оригиналния немски новоромантизъм на ♦Георге, Хауптман, Рилке и Демеля♦²⁵, за да окръгли и затвори в период на декаданс стремленията на кръга ♦Мисъл♦, тенденциозно омаловажавайки постиженията на неговите представители като преходни и ♦разчистващи♦ пътя към същинското творчество.

Тъкмо защото е съградена през призмата на идеологическото, посредством пиетета пред една поетика, която непрестанно трябва да бъде отбранявана, визията на българския символизъм у Ив. Радославов неизбежно ще разкрие и една цикличност в литературноисторическото развитие. Дори и академично утвърден и признат, дори и съзрян в своята надпоставеност/отвъдност спрямо процесуалността в българската литература, символизмът, на свой ред, също ще бъде последван от време на регрес, от нов упадък, от поетологическо избледняване, от поредния декаданс: ♦... цикълът на едно развитие залязва тихо, незабележимо почти, пълен с носталгия, в очакване да се роди утрото на новия ден♦; ♦Ний трябва да се мирим вече с мисълта, че в едно по-близко или по-далечно бъдеще, ще ни дойде безвремието и декаданса [...] един пищен и пълно изживян летен ден се багри вече от залязващото в спокойна синева слънце♦²⁶. (Дали Ив.–Радославовото циклично обзирание на литературното развитие не цитира скрито и не се подхранва от невидимо склучения кръг между обявената за манифестна Т.–Траянова творба ♦Нов ден♦ и Н.–Лилиевоото стихотворение-равносметка ♦Като утеха сетна проблясват небесата♦?)

Макар и писана в зенита на символизма, т.е. пишещият ♦Българска литература. 1880–1930♦ отправя към новите художествени феномени снизходителния поглед на победителя, тази литературна история е и равносметка на залеза, на бавното разтапяне-слизване надолу (оттук и усещането за застой, за статична овладяност и лека скучноватост на това писане). Упадъкът, чиито белези Ив. Радославов вече долавя, все още е тъждествен на доизживяване, доизносване, трансформация, видоизменение на символизма. Същностното в случая е, че символизмът бива постановен като зенит на класичното в българската литература – едно възмогване на идеята за ирационалното, за стихийно-жизненото, както и на стремежа за пределно възвисяване и профилиране на поетическия език. Символизмът (често пъти отъждествяван и покриващ се в писането на Ив. Радославов с модернизма и дори с цялата българска литература²⁷) не е окончателност, нито предел и край на

25 Вж. Ив. Радославов. Българска литература 1880 – 1930. УИ ♦Св. Климент Охридски♦. С., 1992, с. 181.

26 Вж. Ив. Радославов. Българският символизъм. Основи – същност – изгледи (1925). – В: Ив. Радославов. Портрети. Изд. ♦Веспа♦. Велико Търново. 2009, с. 55; 76

27 ♦Той вече не е само школа [♦] но той е доминиращото направление, [♦]той е собствено българската литература в този момент♦. Вж. Ив. Радославов. Българският символизъм. Основи – същност – изгледи. – В: Ив. Радославов. Портрети. Изд. ♦Веспа♦. Велико Търново. 2009, с. 51.

литературната история, а неведнъж бива постулиран като фокус, център, връх – следователно, видян е като надпоставен, всеобхватен, вездесъщ. Може би точно тук се крие и един от парадоксите в мисленето на критика/идеолога: той се опитва да изгради, т.е. да внуши, отвъдвремеовост на това направление в литературата ни, настоявайки обаче същевременно на неговата органична вписаност в поетологическия развой²⁸ – отново се появява двуборството между монументално и органично виждане, което авторът на *Българска литература. 1880–1930* (1936) не съумява да разреши и което дава поводи за нестихващи размисли около парадоксалните формулировки на литературния историк.

В случая особено внимание заслужава понятието *фокус* в писането и мисленето на Ив. Радославов: за него символизмът е онзи фокус, през който се проявява *тоя* безначален хаос, който носи името българска литература (*Русская Мысль* за съвременната българска поезия, 1915). Така символизмът се превръща в цел, в идеал, към който са насочени усилията на големите автори, чието творчество противостои (или би трябвало да противостои) на *небулозната* безизходност. В този смисъл е забележителна следната разправа от идеологически порядък: след като е омаловажил до голяма степен постиженията на експресионизма в литературата ни (*едно* повърхностно, *едно* ограничено, *чисто* литературно-естетическо явление)²⁹, авторът на *Българска литература. 1880–1930* все пак е принуден да (му) признае значимостта на фокус, на център, *около* който се съсредоточават всички други блуждения, или – в действителност това е *фокус* на блужденията, фокус, лишен от проявяваща сила спрямо небулозните състояния на литературата.

Концептът *блуждение* е добил в историята на българския модернизъм от самото начало идеологически конотации. Още с първите си критически изяви Димо Кьорчев си спечелва прозвището *блуждаещ ницшеанец*, дадено му от А. Страшимиров. Сред *таблицата* ценности, които Ив. Радославов чрез цялото си културостроително дело се стреми да възвести и наложи, *блуждението* е определено нежелано и негативизирано като хаотично, нецентростремително движение. То се явява и един от основните признаци на Ив.–Радославовите декаданси. Точно поради това позицията, систематичността, уклонът към йерархия на ценностите и тяхната подреденост не са по-различни от онова, което се стреми да постигне като внушение Георги Цанев например (налице са поразителни сходства в неговите текстове за символизма, писани полемично през 20-те години на XX век и по-късните му изследвания, създадени от позицията на победилия реализъм)³⁰. Не

28 *Един* органически срасъл се факт с историята и развой на нашето културно-обществено битие *е* късното твърдение-равносметка на литературния историк. Вж. *Хиперион* и българската литература (1931). – В: Ив. Радославов. Портрети. Изд. *Веспа*. Велико Търново. 2009, с. 83.

29 Вж. Иван Радославов. Българска литература. 1880–1930. УИ *Св. Климент Охридски*. С., 1992, с. 150.

30 Г. Цанев. Литературни направления и борби на прелома между две столетия. – В: Г. Цанев. На прелома на две столетия. С., 1971, с. 7–157.

бива да се забравя, че едва в началото на 80-те години на XX век, и то доста уклончиво, ❖блужденията❖ на Д. Кьорчев са частично реабилитирани и остойностени от Ст. Илиев в монографията ❖Пътищата на българските символисти❖ (1981), а вече в повелителността на времето след 1989 година *блуждението* (т.е. ирационалното, интуицията, нецеленасочеността) са решително остойностени във/чрез антологията с манифестни текстове на европейските символисти ❖Блуждаеща естетика❖ (1992) на същия изследовател.

Тези привидно неочаквани, но напълно закономерни връзки сочат определено към унаследеното от ❖Българска литература❖ на Ив. Радославов – унаследено, трансформирано, неприпознавано докрай, понякога анонимизирано в етапните за литературната ни наука монографии за символизма на С. Хаджикосев и на Р. Ликова. Тъй като, както твърди самият Ив. Радославов в ранния си текст ❖Вазов и ние❖: ❖В живота изобщо нещото не се създава от нищо❖³¹.

Самите негови идеологически концепти и формулни тези са усвоени и асимилирани, ала с обратен ценностен знак. Разбира се, при подобна преобърнатост на идеологическия прочит, Яворов – от принизен декадент-новоромантик, поставен в сянката на Пенчо–Славейковата ❖късна прозодия❖ – внезапно ще израсне до автентичната си величина на голям изповеден, психологически угълбен поет, близък до ❖психологическия реализъм❖ на Андре Жид, едно понятие, определено функционално в писането за символизма през социалистическия период, което нерядко служи за подмяна на модернизма и за разпознаването му именно като *психологически реализъм*. Защото визията за българския символизъм през соц-периода е, огрубено казано, следната: той е заземен и заземяващ се, изповеден, нехерметичен, песенен, лишен от философска платформа, формален и формалистичен. И в този смисъл Яворов се явява голямото противостояние на инертния символистичен канон, Дебелянов бива превърнат в неговата най-заземена точка, докато Т. Траянов завинаги е обречен на студена символистична непроникнатост и не-четене.

31 Ив. Радославов. Вазов и ние. – В; Ив. Радославов. Идеи и критика. С., 1921, с. 101.